

HODNOCENÍ PEVNOSTI A ŽIVOTNOSTI ŠROUBŮ DLE NORMY ASME BPV CODE, SECTION VIII, DIVISION 2

STRENGTH AND FATIGUE EVALUATION OF BOLTS ACCORDING TO ASME BPV CODE, SEC. VIII, DIV. 2

Miroslav VARNER¹, Viktor KANICKÝ²

Abstract:

The ASME BPV Code, Sec. VIII, Div. 2 approach for strength and fatigue life evaluation of bolts analysed by FEM is described. Conditions limiting the usage of ASME rules are shown.

ÚVOD

Napjatost šroubů šroubových spojů lze v současné době efektivně počítat metodou konečných prvků. Pro hodnocení pevnosti a životnosti šroubů lze s výhodou použít normu ASME Boiler & Pressure Vessel CODE, SECTION VIII, Division 2 [1]. Její použití je spojeno s řadou omezujících požadavků na vlastnosti šroubů a nutností kategorizovat napětí.

1. POŽADAVKY NA ŠROUBY

Použitá ocel musí být chemickým složením, strukturálními vlastnostmi a pevnostními charakteristikami podobná ocelím uvedeným v Table 4, ASME BPV CODE Sec. II Part D [2]. Dle poznámky (2) D1: AMB-2 k Table 4 [2] musí být průměrná hodnota vrubové houževnatosti ze tří zkoušek tyčí CharpyV, resp. jednotlivé hodnoty větší než 50,8 J.cm⁻², resp. 42,4 J.cm⁻².

Šrouby musí být opatřeny závity typu „V“ s poloměrem v kořeni závitu větším než 0,076 mm a přechod hladkého dřívku šroubu do závitové části šroubu musí být proveden tak, aby poměr poloměru r přechodu a průměru dřívku d šroubu byl větší než 0,06.

Další upřesňující požadavky na konstrukci, výrobu, zkoušení, kriteria přípustnosti vad šroubů a provedení matic a podložek jsou uvedeny v ARTICLE M-5 [1].

2. KATEGORIZACE NAPĚTÍ

Norma ASME [1] hodnotí stav víceosé napjatosti podle teorie maximálních smykových napětí s využitím kategorizace napětí dle Tab. 1. ([1] – TABLE 4–120.1, FIG. 4–130.1, APPENDIX 4).

Výpočtem metodou konečných prvků se spočítají intenzity napětí S , přičemž obecně platí:

¹ Ing. Miroslav VARNER, ČKD Blansko, a. s., Gellhornova 8, 67818 Blansko,
tel.: 0506402023, e-mail: oam@ckdblansko.cz

² Doc. Ing. Viktor Kanický, CSc. Kancelář dynamických výpočtů, Hoblíkova 13, 61300 Brno, tel-fax: 05572697

$$S = P_m + P_b + Q + F. \quad (1)$$

Význam symbolů je uveden v Tabulce 1 a je zřejmý z obr. 1.

Tabulka 1: Kategorie napětí pro šrouby

KATEGORIE NAPĚTÍ	PRIMÁRNÍ		SEKUNDÁRNÍ MEMBR. + OHYBOVÉ	ŠPIČKOVÉ
	Membránové	Ohybové		
Popis	Průměrné primární napětí v daném průřezu. Nezahrnuje diskontinuity a koncentrace. Vzniká pouze mechanickými silami.	Složka primárního napětí, úměrná vzdálenosti od těžiště daného průřezu. Nezahrnuje diskontinuity a koncentrace. Vzniká pouze mechanickými silami.	Samo-rovnovážné napětí, nutné k zajištění kontinuity konstrukce. Vzniká na tvarových diskontinuitách. Může být způsobeno mechanickými silami nebo rozdílností teplotní deformace. Nezahrnuje místní koncentrace napětí.	1. Přírůstek k primárnímu nebo sekundárnímu napětí způsobený koncentrací (vrub). 2. Určitá teplotní napětí, která způsobí únavu, ale ne změnu tvaru.
Symbol	P_m	P_b	Q	F

V hladké části dříku šroubu s plochou průřezu A , v dostatečné vzdálenosti od přechodu závitové části do dříku šroubu jsou hodnoty sekundárního napětí Q , vznikající vlivem zatížení šroubu na obvodu závitové části šroubu, i hodnoty špičkového napětí F zanedbatelné. Pro intenzitu napětí S , P_m , P_b pak platí:

$$S = P_m + P_b, \quad (2)$$

$$P_m = \frac{\int_A S \cdot dA}{A}, \quad (3)$$

$$P_b = \frac{\int_A S \cdot x \cdot dA}{W_y}, \quad (4)$$

kde W_y - modul průřezu k ose y .

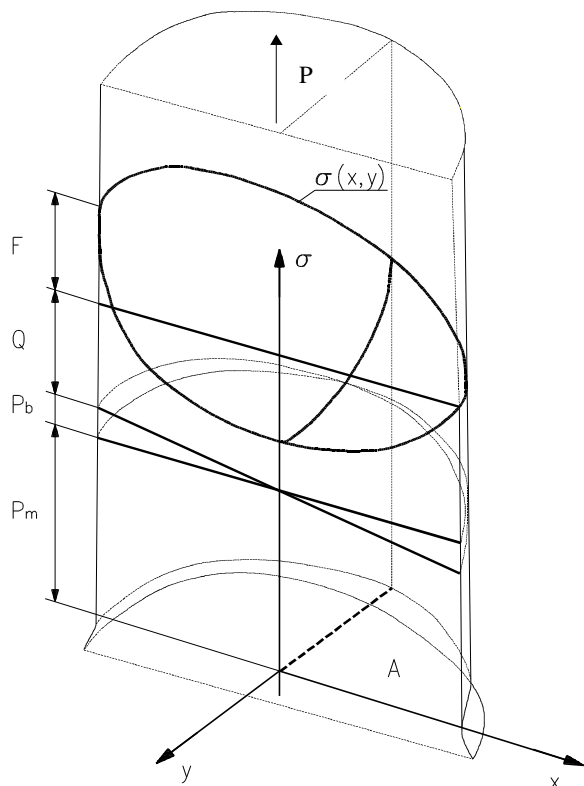
Po celé délce dříku šroubu až k prvním závitům je osová síla P konstantní a je určena integrálem

$$P = \int_A S \cdot dA. \quad (5)$$

V závitové části šroubu, resp. v přechodu závitů šroubu do hladkého dříku, s plochami průřezu o velikosti A se primární membránové napětí snadno určí vztahem:

$$P_m = \frac{P}{A}. \quad (6)$$

Pro určení ostatních kategorií napětí P_b , Q a F je třeba znát extrémní hodnoty intenzit napětí $S_{\max}$, $S_{\min}$ v hodnoceném průřezu A a hodnotu součinitele tvaru α ¹. Při zahrnutí ohybové složky sekundárního napětí Q do primárního ohybového napětí P_b se kategorie napětí P_b , Q a F určí vztahy:

Obr. 1

$$P_b = \frac{S_{\max} - S_{\min}}{2a}, \quad (7)$$

$$Q = \frac{S_{\max} + S_{\min}}{2a} - P_m, \quad (8)$$

$$F = (a - 1) \cdot (P_m + P_b + Q). \quad (9)$$

Hodnota součinitele tvaru α závitů resp. přechodu závitů šroubu do hladkého dřívku se v prvním přiblížení stanoví např. s použitím grafů [6], [5]. Vztahy (6), (7), (8), (9) se tedy provede dekompozice intenzity napětí S na jednotlivé kategorie napětí P_m , P_b , Q , F . Pokud nejsou ve výpočtovém modelu MKP podrobně modelovány závitů, hodnota intenzity napětí S v závitové části šroubu nezahrnuje kategorii špičkového napětí F .² Při výpočtu kategorií napětí se pak ve vztahu (7) a vztahu (8) použije hodnota $\alpha = 1$. Ostatní vztahy a postupy kategorizace napětí a hodnocení pevnosti a životnosti se nemění.

Pro výpočet únavové životnosti šroubů se hodnota poškozující intenzity napětí S v libovolné části kmitu obvykle uvažuje vztahem:

$$S = b_v \cdot (P_m + P_b + Q), \quad (10)$$

kde β_v je součinitel vrubu např. dle Neubergera [4]:

$$\beta_v = \frac{\alpha}{\left(1 + \frac{s \cdot \rho^*}{\rho}\right)^{1/2}}, \quad (11)$$

¹ Při výpočtu primárního ohybového napětí P_b , sekundárního napětí Q a špičkového napětí F vztahy (7), (8), (9) se používá součinitel tvaru α stanovený pro tah; hodnoty α pro tah a ohyb jsou v tomto případě srovnatelné [5] - chyba činí několik procent.

² Při modelování namáhání šroubu (pokud není geometrie závitů šroubu a matice modelována jako kontaktní úloha) je třeba v důsledku největšího zatížení prvních závitů šroubů zohlednit reálný přenos sil v závitové části šroubu např. dle grafu uvedeného v literatuře [6], kap. 6. 4.

kde $s = (2-\mu)/(1-\mu)$ (pro tažené a ohýbané kruhové tyče hodnocené dle teorie maximálního smykového napětí), ρ - poloměr vrubu, ρ^* - je rozměr elementární částice závislý na mezi kluzu materiálu. Pro ocel lze ρ^* určit pro mez kluzu $R_{p0,2}$ výpočtem polynomu:

$$\rho^* = 0,19673 - 2,93 \cdot 10^{-4} \cdot R_{p0,2} - 4,09 \cdot 10^{-7} \cdot (R_{p0,2})^2 + 1,37 \cdot 10^{-9} \cdot (R_{p0,2})^3 - 1,32 \cdot 10^{-12} \cdot (R_{p0,2})^4 + 5,60 \cdot 10^{-16} \cdot (R_{p0,2})^5 - 8,89 \cdot 10^{-20} \cdot (R_{p0,2})^6 \quad (12)$$

Norma [1] v čl. 5.120, APPENDIX 5 však požaduje, aby pro hodnotu součinitele vrubu β použitou k hodnocení únavy závitů a přechodu dráčky šroubu do závitu, nezávisle na výsledku výpočtu nebo experimentu, platilo: $\beta \geq 4$.

Hodnota napětí S pro hodnocení únavové životnosti dle [1] se tedy vypočítá vztahem:

$$S = \max(\beta_v, 4) \cdot (P_m + P_b + Q). \quad (13)$$

V čl. 5-110.3, APPENDIX 5 se uvádí postup pro stanovení amplitudy intenzity napětí S_{alt} , pro případy:

během kmitu zatížení se hlavní směry napětí nemění,

během kmitu zatížení se hlavní směry napětí mění.

V obou případech nalezneme místo s největším rozkmitem S_{rij} intenzity napětí. Amplituda intenzity napětí S_{alt} je pak dána vztahem:

$$S_{alt} = \frac{1}{2} \cdot S_{rij}, \quad (14)$$

Pokud uvažujeme, že se hlavní směry napětí v průběhu kmitu nemění (výpočet je na straně bezpečné), můžeme pro zvolený průřez šroubu určit amplitudu napětí S_{alt} vztahem:

$$S_{alt} = \frac{b}{2} \cdot \left[(P_m + P_b + Q)^h - (P_m + P_b + Q)^d \right], \quad (15)$$

kde $\beta = \max(\beta_v, 4)$, index h , resp. d označuje maximální, resp. minimální hodnoty příslušných intenzit napětí dosažených v průběhu kmitu zatížení.

3. STANOVENÍ KONSTRUKČNÍ INTENZITY NAPĚTÍ S_m A PŘÍPUSTNÉ AMPLITUDY INTENZITY NAPĚTÍ S_a

3.1. S_m

Hodnoty konstrukční intenzity napětí S_m se stanoví v souladu s článkem 2-130, ASME [2] vztahy:

$$S_m = 1/3 \text{ specifikované minimální meze kluzu při } 20 \text{ }^\circ\text{C} \quad (18)$$

nebo

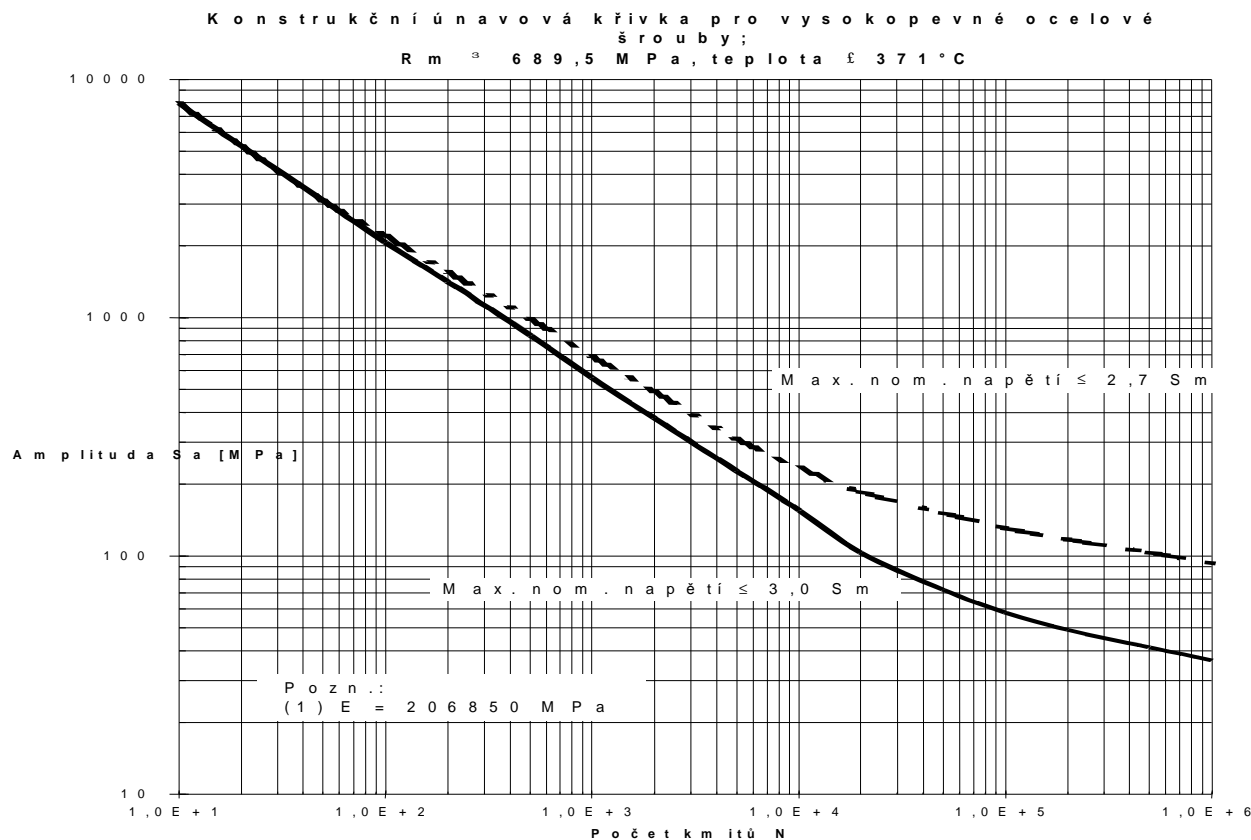
$$S_m = 1/3 \text{ meze kluzu při pracovní teplotě.} \quad (19)$$

3.2. S_a

Vysokopevné ocelové šrouby, $R_m \cong 689,5$ MPa, pracovní teplota $t < 371$ °C

Hodnota přípustné amplitudy intenzity napětí S_a lze pro materiál šroubů s mezí pevnosti $R_m \geq 689,5$ MPa (100 ksi) odečíst pro požadovaný počet kmitů zatížení N z

diagramu obr.2 zpracovaného podle FIG 5–120.1, TABLE 5–110.1, APPENDIX 5[1]. Použití „vyšší“ ,resp. resp. „nižší“ konstrukční únavové křivky může umožnit úspěšné hodnocení provozuschopnosti konstrukce při větším dynamickém, resp. při větším statickém namáhání.

Obr. 2

Vysokopevná ocel použitá k výrobě hodnocených šroubů musí odpovídat oceli SA–194 Grade B7 nebo B16, SA–320 Grade L43, SA–540 Grade B23 nebo B24 s tepelným zpracováním dle Section 5 z SA–540.

Ocelové šrouby, $R_m < 689,5 \text{ MPa}$, pracovní teplota $t < 371 \text{ }^\circ\text{C}$

Při použití šroubů vyrobených z konstrukčních uhlíkových a slitinových ocelí s mezí pevnosti $R_m < 689 \text{ MPa}$ se hodnota přípustné amplitudy intenzity napětí S_a odečte pro požadovaný počet kmitů zatížení N z diagramu FIG.5–110.1, nebo tabulky TABLE 5–110.1, APPENDIX 5 [1].

4. MEZE INTENZIT NAPĚTÍ PŘI STATICKÉM A DYNAMICKÉM ZATÍŽENÍ

Při hodnocení pevnosti a životnosti šroubů musí vypočtené hodnoty intenzit napětí splňovat podmínky [1], APPENDIX 4: čl. 4–140, čl. 4–141 a APPENDIX 5: čl. 5–110, 5–120, FIG. 5–120.1, FIG. 5–110.1:

$$P_m \leq 2 S_m, \quad (20)$$

$$P_m + P_b + Q \leq 3 S_m, \quad (21)$$

$$P_m + P_b + Q \leq 2,7 S_m \quad (22)$$

$$S_{alt} \leq S_a. \quad (23)$$

Pozn.: Při určení S_a z „nižší“, resp. „vyšší“ konstrukční únavové křivky obr. 2 se použije podmínka (21), resp. podmínka (22).

V případě, že se během provozu vyskytují dva nebo více různých zatěžovacích kmitů napětí s významnou hodnotou amplitudy intenzity napětí S_{alt} , hodnotí se životnost s využitím hypotézy lineární kumulace únavového poškození. Vypočítají se dílčí poškození U_i vyvolané amplitudou S_{alti} i -tého kmitu podílem:

$$U_i = \frac{n_i}{N_i}, \quad (24)$$

kde n_i je počet kmitů s amplitudou napětí S_{alti} během provozu pro požadovanou dobu života, N_i je počet kmitů odečtený z konstrukční únavové křivky pro amplitudu $S_a = S_{alti}$.

Celkové kumulativní poškození U je dáno součtem dílčích poškození U_i :

$$U = \sum_i U_i, \quad (25)$$

Šroub vyhovuje z hlediska životnosti, pokud platí:

$$U \leq 1. \quad (26)$$

5. POUŽITÉ PODKLADY

- [1] ASME Boiler & Pressure Vessel Code, Section VIII, Division 2, 1992
- [2] ASME Boiler & Pressure Vessel Code, Section II. Part D, 1992
- [3] BOLEK, A. - KOCHMAN, J.: Části strojů, 1. Svazek, SNTL, Praha 1989
- [4] NEUBER, H.:Über die Berücksichtigung der Spannungskonzentration bei Festigkeitsberechnung, Konstruktion č. 7, 1968
- [5] PETERSON, R., E.: Koefficienty koncentracij naprjaženij, Mir, Moskva 1977
- [6] POSPÍŠIL, F.: Závítová a šroubová spojení, SNTL, Praha 1968